

MATERIAŁY
ANTROPOLOGICZNO - ARCHEOLOGICZNE
I ETNOGRAFICZNE,

WYDAWANE STARANIEM

KOMISYI ANTROPOLOGICZNEJ

AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI W KRAKOWIE.

TOM XI.

W KRAKOWIE.

NAKŁADEM AKADEMII UMIEJĘTNOŚCI.

SKŁAD GŁÓWNY W KSIĘGARNI SPÓŁKI WYDAWNICZEJ POLSKIEJ.

1910.

Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego.

WYDAWCA: DOKUMENTY I MATERIAŁY DO HISTORII POLSKI W XIX WIEKU

SPIS RZECZY.

I.

Dział archeologiczny

pod redakcją prof. dr. Włodzimierza Demetrykiewicza.

Strona

1. Szembekowna Zofia: Opis cmentarzyska żarowego z epoki bronzu w Lipiu (pow. kępiński, W. K. Poznańskie) (3)
2. Dr. W. Kuźniar i dr. W. Demetrykiewicz: Ślady siedziby człowieka przedhistorycznego z okresu paleolitu na górze Bronisławy koło kopca Kościuszki pod Krakowem (24)
3. Czapkiewicz Bolesław: Materyały archeologiczne z Galicyi zachodniej (45)
4. Szukiewicz Wandalin: Cmentarzysko szkieletowe w Sałapiaciszkach (gub. Wileńska) (57)
5. — Kurhan ciałopalny przy wsi Wersoce (gub. Wileńska) (63)
6. Wawrzeniecki Maryan: Materyały do mapy archeologicznej Polski (70)

II.

Dział antropologiczny

pod redakcją prof. Juliana Talko-Hryncewicza.

1. Dr. Loth Edward: Przyczynek do kranologii polskiej [3]
2. Rutkowski Leon: Charakterystyka antropologiczna ludności żydowskiej Płońska [65]

III.

Dział etnograficzny

pod redakcją Seweryna Udzieli.

1. Klich Edward: Materyały etnograficzne z południowo-zachodniej części powiatu limanowskiego. Teksty gwarowe 3
2. Gawełek Franciszek: Przesady, zabobony, środki lecznicze i wiara ludu w Radłowie w powiecie brzeskim 47
3. Dr. Kosiński Stanisław: Parodye i żarty w rzeczach religijnych 107
4. Kolberg Oskar: Tarnów—Rzeszów: Materyały etnograficzne, uporządkował i wydał Seweryn Udziela 116

Cmentarzysko szkieletowe w Sałapiaciszkach.

(Pow. Lidzki, gub. Wileńska)

opisał Wandalin Szukiewicz.

CZEŚĆ DRUGA

Z jedną tablicą.

Prowadząc w dalszym ciągu poszukiwania na rzeczonym cmentarzysku (obacz tom X „Materiałów antrop., archeol. i etnogr. Dział I-str. 39) rozkopałem tu we wrześniu i październiku 1906 r. jeszcze grobów 18. czyli razem z poprzednimi 32. Odkryłem je, przekopując, jak i uprzednio, rowy w kierunku z południa ku północy, pogłębiane aż do calnika. Za teren obrałem miejsce puście w pobliżu jamy wykopanej na lodownię (p. plan str. 58). Do niej samej jednak przekopów dokonać nie mogłem, gdyż wokół znajduje się i dziś jeszcze potężny wał ziemi wydobytej z jamy. W ten sposób cały pas oznaczony na planie literami A, pozostał nie badany. Również plac około studni okazał się pustym, gdyż kopiąc ją, zrazu musiano zająć przestrzeń dość znaczną, więc zaledwie ślady grobów tu pozostały.

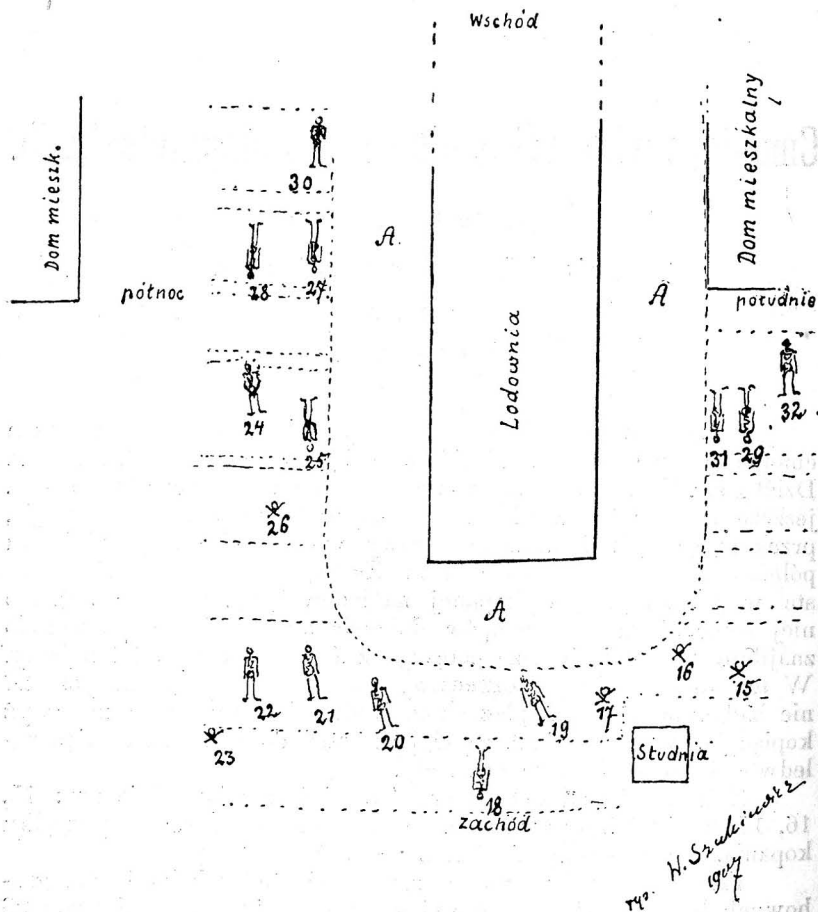
Z liczby 18 odkrytych grobów, pięć, a mianowicie nra: 15, 16, 17, 23 i 26 były zburzone. Inne, numerowane według porządku kopania, przedstawiały się jak następuje:

Przedewszystkiem muszę zaznaczyć, że głębokość jam grobowych była po większej części nieznaczna. Tak np. groby 25 i 28 zagłębiały się zaledwie do 0,45 m., inne miały głębokości od 0,8 do 1 m. Grunt i tu, jak w opisanej poprzednio części cmentarzyska, spoisty i suchy.

Grób 18. Szkielet w pozycyi wyciągniętej, na wznak, głową na Z., twarzą do góry. Ręce wyciągnięte wzdłuż tułowiu. Wysokość szkieletu zmierzona w grobie wynosiła 1,44 m. Na biodrze kółko żelazne o średnicy 57 mm. Kości całkiem spróchniałe.

Grób 19. Szkielet w pozycji wyciągniętej, na wznak, głową ku W. Pn., twarzą do góry. Kości spróchniały tak, że pomiarów dokonać było niepodobnięstwem.

Grób 20. Szkielet w tejże pozycji, spróchniały całkiem.

Plan sytuacyjny mogił na cmentarzystku w Sałapiaciszkach.

Grób 21. Szkielet w pozycji jak i poprzednie, całkiem spróchniały. W środku mniej więcej długości przezeń zajmowanej, znalazłem fibulę-sprzążkę z pręta brązowego grubości 4 mm. powłóczoną piękną błękitną patyną. Końce fibuli zachylają się pod kątem prostym w górę i spłaszczone składają się falisto trzykro-

tnie. Igła wygięta w S (tabl. XXVII fig. 1). Średnica fibuli wynosi 37 mm; długość igły 40 mm. Obok prawie leżało krzesiwo kształtu elipsy, z końcami uciętymi. Długość jego 73 mm.

Grób 22. Szkielet w pozycji jak poprzednie, głowa zgnieciona prawdopodobnie od nacisku ziemi, zwrócona twarzą do prawego ramienia. Ręce wyciągnięte wzdłuż tułowiu. Wysokość szkieletu zmierzona w grobie, wynosiła zaledwie 1,35 m. Pogrzebanie w trumnie z desek, których ślad w około pozostał. Nie była to trumna w dzisiejszym jej kształcie, a może nawet tylko luźne ostawienie trupa deskami, gdyż deski pod trupem nie było, a również po rogach nie zauważyłem żadnego wiązadła. Deski w głowach i z wierzchu były w pół zwęglone, dużo też węgla znalazłem w około trupa. Przy głowie, z obu stron, zauszniczeki, a właściwie koleczyki z cienkiego drutu srebrnego, zachylonego w kółko. Przy nich, ze strony prawej brząkadło srebrne, pozłacane, z uszkiem (tabl. XXVII fig. 4), z lewej paciorek ze szkła szafirowego (fig. 5). Przy pasie ze strony lewej, nóż żel. długi 160 mm. z charakterystycznym wcięciem ostrza, typu pospolitego w kurhanach ciałopalnych Litwy (tabl. XXVII fig. 9). Na palcach ręki prawej znalazłem dwa pierścienie, z których jeden srebrny, pozłacany, zrobiony w kształcie obrączki, z obiegającym w około w środku na stronie zewnętrznej sznurkiem, zwitym z drutu srebrnego (tabl. XXVII fig. 3). Drugi z blaszki brązowej, takiego typu jak przedstawiony na tablicy XV tomu X „Mater. antrop., archeol.“ fig. 15.

Grób 14. Szkielet w pozycji wyciągniętej, na wznak, głową na Pn. W., twarzą do prawego ramienia. Ręce skrzyżowane na brzuchu. Wysokość szkieletu zmierzona w grobie wynosiła 1.74 m. Kości wogóle b. kruche. Na biodrach szczątki pasa skórzanego, szerokiego na 60 mm. Podkładka tego pasa z grubej skóry, powleczonej z wierzchu i ze spodu skórka cieńszą. Wierzchnia skórka zdobiona w kwadraciki i krzyże wyciskane, była przymocowana do dwóch drugich za pomocą nitów brązowych, rozmieszczonych b. gęsto, jak to wskazuje na tabl. XXVII fig. 6 i 6 b. Koniec pasa miał okucia z blaszek posrebrzanych, zdobnych niegdyś w rysunki geometryczne, dziś zaledwie widoczne (fig. 6). Również przyczepienie rzemienia do klamry miało swoje zamocowanie w blaszce brązowej trójkątnej, z trzema nitami przesywającymi skórę (tabl. XXVII fig. 6 a). Do akcesoryj pasa należą: 1. sprzążka czworokątna podwójna brązowa, z igłą żelazną, wielkość jej 65 × 45 mm; 2. krążki brązowe (fig. 6 c.) naszywane na pasie, których znalazłem całych tylko dwa; 3. kółka żelazne, takiej wielkości jak z grobu 18-go. Przy pasie zachowały się ślady tkanin: cienkiej prawdopodobnie lnianej i grubej wełnianej. Z rozmieszczenia tych śladów można wnioskować, że pas zapinał się na bieliznie, zaś odzienie władano na wierzch. Przy brązach zachowały się też ślady drzewa, prawdo-

podobnie od deski pokrywającej niegdyś trupa. Niżej kolan, między nogami znalazłem krzesiwo takiego kształtu jak z grobu 21-go, a jeszcze niżej topór żelazny z wyciętą klingą i krągłym obuchem (tabl. XXVII fig. 11). Przy biodrze ze strony prawej leżał nożyk, z trzonkiem w okładkach z kości, kształtem zbliżony do naszych dzisiejszych noży stołowych (fig. 7). Długość jego wynosi 190 mm.

Grob 25. Szkielet w pozycji wyciągniętej, na wznak, głową ku Po Z., twarzą do góry; ręce skrzyżowane na brzuchu. Pomiaru dokonać nie mogłem, gdyż kości goleniowych nie było z powodu zburzenia części grobu dawniej. Na biodrze ze strony lewej leżał nożyk całkiem zardzewiały, na prawem zaś kolanie topór z klingą silnie wyciętą i obuchem płaskim (tabl. XXVII fig. 10).

Grob 27. Szkielet głową na Z., spróchniały; pomiary niepodobne.

Grob 28. Szkielet w pozycji wyciągniętej, na wznak, głową na Z., twarzą do góry. Ręce wzdłuż tułowiu. Wysokość zmierzona w grobie wynosi 1,54 m. Przy prawej ręce nożyk zardzewiały.

Grob 29. Szkielet w pozycji i kierunku jak poprzedni; twarz zwrócona do prawego ramienia. Wysokość zmierzona w grobie wynosi 1,48 m. Przy boku prawym nóż długi na 250 mm. Miał on niegdyś pochwę i trzonek okładany drzewem (fig. 8 na tabl. XXVII).

Grob 30. Szkielet w pozycji wyciągniętej, zwrócony nieco na bok prawy, głową na W. Ręka lewa zachylona na pierś, prawa na brzuchu. Wysokość szkieletu 1,67 m. Pod lewą miednicą, na kawałku skory, blaszka podłużna bronz. z uszkiem prostokątnym, przez które przewleczony wąski rzemyczek (fig. 12). Przy tymże boku nożyk zardzewiały.

Grob 31. Szkielet w pozycji wyciągniętej na wznak, głową na Z., twarzą do góry. Ręce w podłuż. Wysokość zmierzona w grobie wynosi 1,60 m.

Grob 32. Szkielet w pozycji wyciągniętej, na wznak, głową na W. ręce w podłuż. Wysokość zmierzona w grobie wynosi 1,51 m.

Jako luźne znalezisko, wymienię wykopaną w pobliżu grobu zburzonego N. 23 fibulę-sprzążkę. Jest to pręt brązowy, zgięty w obręcz, z końcami zachylonemi w górę i rozplaszczonemi, a przez odpowiednie wycięcie przedstawiającemi lilje. Na łuku fibuli widzimy nacięcia imitujące sznur. Średnica fibuli wynosi 47 mm., największa grubość 6 mm. Igła zachylona w S. (fig. 2 na tabl. XXVII).

W opisie ementarzyska Sałapiaciskiego, umieszczonym w tomie X-ym „Materiałów antropol. archeol.“, zaznaczyłem podobieństwo grobów tu znajdujących się, do typu grobów szkieletowych pospolitych na Białej Rusi. Dalsze badanie przekonało mię jednak, że jakkolwiek podobieństwo to nie zostało zaprzeczone, zwłaszcza,

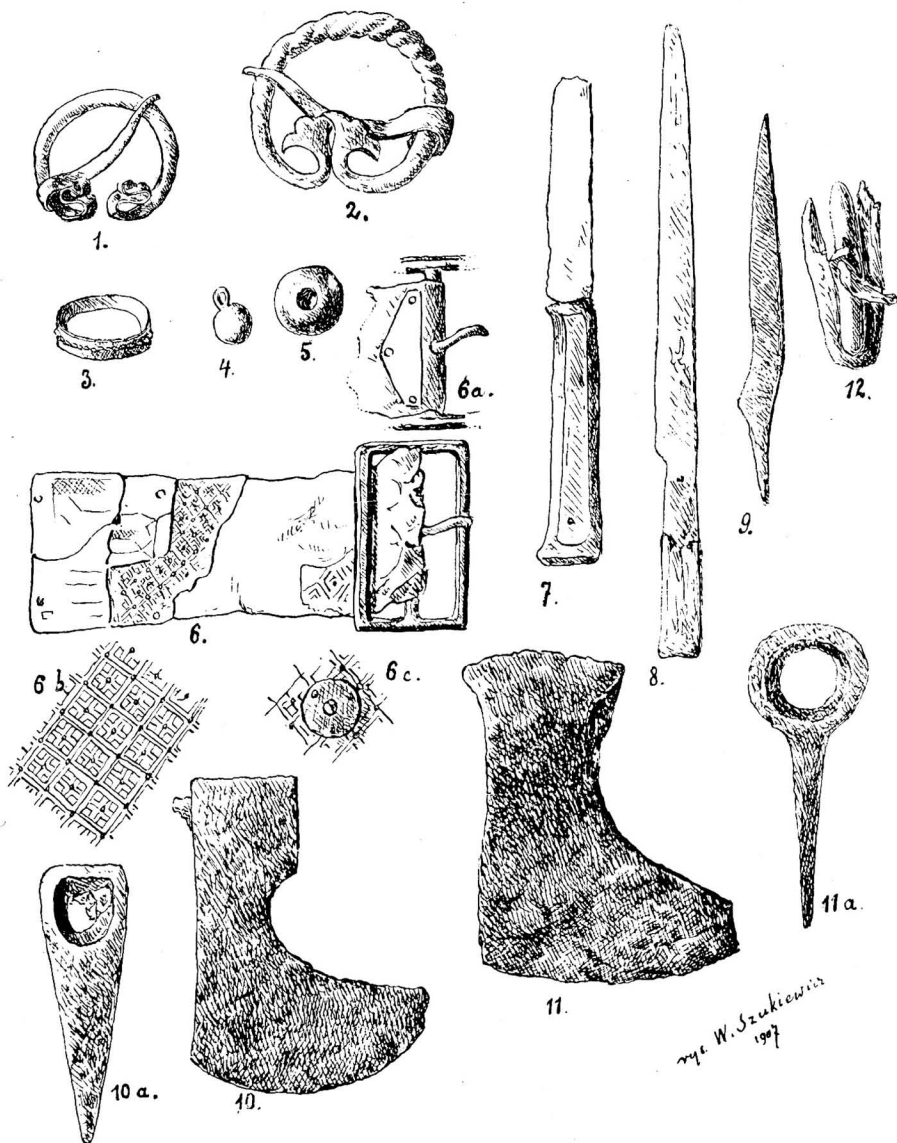
co się tyczy niektórych cech obrzędowych, to przecież istniejący tu zwyczaj składania nieboszczyków głowami na Wschód, czego w tamtych grobach nie zauważono — każe szukać analogii dla tego cmentarzyska gdzieindziej. Powszechniej zwyczaj ten ukazuje się na północo-wschodzie Litwy w zabytkach odnoszonych do początku drugiego tysiąclecia naszej ery. Najcharakterystyczniejszym zaś jest w tym względzie cmentarzysko pod m. Lucynem w gub. Witebskiej. Zostało ono odkryte przed kilkunastu laty, i zbadane w całej rozciągłości przez archeologów rosyjskich: Romanowa i Sizowa. Tu na ogólną liczbę 293 pogrzebań, ciepłopalnych było tylko 82, resztę stanowiły groby szkieletowe, wśród których zauważono więcej pogrzebań głowami na wschód (128), niż na zachód (83); skonstatowano oraz, że wszystkie pogrzebienia na wschód były męskie, wszystkie zaś na zachód — kobiece. Nie śmiem przesądzać, ale jeśli określenie rodzajów szkieletów grzebanych na wschód i na zachód w Sałapiaciszkach odpowie wzorom lucyńskim, to nie jest nieprawdopodobnem, że przez porównanie w dalszym ciągu cech antropologicznych, jako też inwentarza grobowego, da się uzasadnić nie tylko łączność kulturalną, lecz może i jedność plemienną mieszkańców ongi Sałapiaciszek z mieszkańcami Lucyna.

Co się tyczy inwentarza grobowego, to jakkolwiek nie zawsze może on stanowić miarę, decydującą o podobieństwie etnicznych ludów grzebanych na cmentarzach podobnych, w tym jednak razie, niektóre okazy inwentarza cmentarzyska w Sałapiaciszkach zdają się potwierdzać swoją łączność z kulturą tak bogato reprezentowaną w grobach Litwy właściwej, Żmudzi i Łotwy. Zwłaszcza znalezione sprzążki koliste (fig. 1 i 2 na tabl. XXVII), znane i dziś u Łotyszów pod nazwa sakst, należą bezsprzecznie do tej kultury. Sprzążek tego typu w grobach Białej Rusi nie spotykałem. W jednym tylko grobie w okolicy m. Zabłocia w powiecie Lidzkim, w nasypie pogrzebienia szkieletowego, znalazłem ślady całopalenia, gdzie wśród przepalonych kosteczek i popiołu, obok dwóch noży i osełki, leżały części złamanej i nadtopionej sprzążki kolistej (p. „Światowit“ t. IV str. 42). Jedyne to znalezisko na paręset rozkopanych grobów, daje miarę rzadkości sprzążek-sakst w stronie południowej Litwy.

Drugą ważną cechą jest to, że przy rozkopywaniu grobów, nie zauważyłem nawet śladów układów kamiennych, jakie wchodzi nieodzownie do konstrukcyi grobów na Białej Rusi. Trudno tu przypuścić wybranie doszczętne kamieni, gdyż zwykle układy takie zagłębiają się znacznie pod powierzchnią. Zresztą nie sądzę, ażeby, mając niewątpliwe ślady istnienia mogił w kurhanach na powierzchni, osiedlano się tu, i to przed laty trzystu, w czasach ogólnej wiary w duchy i obawy przed nieboszczykami. Dla tej, wyżej przytoczonej racyi, cmentarzysko w Sałapiaciszkach zali-

czam do t. zw. cmentarzysk płaskich, nie odznaczających się na powierzchni żadnym wydatnym nasypem. Takie cmentarzyska są pospolite w całej północnej części Litwy. Tam typ ten jest dominującym. Dopiero w porzeczu Wilii, ukazują się obok nich typy grobów starszych, ciałopalnych, pod kurhanami z ziemi i kamieni. Jeszcze dalej na południe, w porzeczu górnego Niemna, spotykamy pogrzebienia szkieletów bądź w jamach, bądź na powierzchni, różnego całkiem typu. Zresztą cmentarzyska takie, jak w Sałapiaciszkach, tak są trudne do odkrycia, że nie wiadomo jeszcze, jakie one dla siebie granice wykreślą.

Nacza 1907.

Wykopaliska z grobów szkieletowych w Sałapiaciszkach.

Fig. 1 i 2. fibule brązowe $\frac{1}{2}$ wielk. nat.; 3. pierścień srebrny pozłacany $\frac{1}{2}$ wielk. nat.; 4. brząkaćdelko srebrne pozłacane $\frac{2}{3}$ wielk. nat.; 5. paciorek ze szkła szafirowego $\frac{2}{3}$ wielk. nat.; 6. koniec pasa skórzanego okuty blaszkami posrebrzanymi $\frac{1}{3}$ wielk. nat.; 6 a. uciepienie rzemienia do klamry przy pomocy blaszki z brązu $\frac{1}{3}$ wielk. nat.; 6 b. ozdoby wyciskane na pasie skórzanym $\frac{2}{3}$ wielk. nat.; 6 c. krążki brązowe naszyte na pasie $\frac{2}{3}$ wielk. nat.; 7. nożyk żelazny z trzonkiem kościanym $\frac{1}{3}$ wielk. nat.; 8. nożyk żelazny z trzonkiem drewnianym $\frac{1}{3}$ wielk. nat.; 9. nożyk żelazny $\frac{1}{3}$ wielk. nat.; 10 i 11. topory żelazne $\frac{1}{3}$ wielk. nat.; 12 blaszka brązowa na skórze $\frac{2}{3}$ wielk. nat.